

se može proglasiti krunom promišljanja o šerijatskim ciljevima. Nju krase jezgrovit naučni jezik, temeljita analiza i izuzetna akribičnost autora koji ovu teoriju znalački i ubjedljivo spušta u domen savremene zbilje. Nikako ne treba zanemariti sjajan prijevod sa engleskog kojeg potpisuje mladi Nedim Begović.

Veoma bitan dio ove knjige posvećen je komparativnoj analizi savremenih i klasičnih poimanja islamskog prava, a posebno teorije ciljeva – *mekasid*. Autor ističe kako su savremeni autori konačno uspjeli pronaći snage i načina da ukažu i isprave manjkavosti klasičnih pristupa šerijatskih intencija. On smatra kako u proučavanju teorije *mekasida* danas postoji svijest o višedimenzionalnosti, odnosno raznolikim stupnjevima univerzalnosti unutar strukture *mekasida*.

Naravno, knjiga sadrži jedan dijahroni pregled razvitka teorije o šerijatskim ciljevima i intencijama od vremena nakon smrti poslanika Muhammeda, a.s., pa sve do danas. Avde nam sažeto, ali jezgrovito, predstavlja način promišljanja o *mekasidu* kod el-Belhija, el-Džuvejnija, el-Gazalija, eš-Šatibija, i ostalih klasika islamske misli. Nakon toga, autor ukazuje na „evoluciju“ klasičnih koncepcija *mekasida* u savremenom dobu. Tako naprimjer, „zaštita o potomstvu“ prerasta u „brigu o porodici“, „zaštita razuma“ u „promicanje znanstvenog mišljenja“, „zaštita časti“ u „zaštitu ljudskog digniteta i njegovih prava“ i tome slično. Nadalje, veoma je bitno vidjeti kako Avde svaki koncept savremenog *mekasida* promišlja pragmatično i smješta ga u kontekst, kao, naprimjer, kada smatra kako se pojam *maslehe* kao humanog razvoja može empirijski mjeriti pomoću „ciljeva Razvojnog programa UN-a“.

Središnji dio knjige jeste onaj u kome se ističe holistički pristup prilikom promišljanja islamskog prava, odnosno filozofije islamskog prava. Avde ističe kako je većina prijašnjih pristupa „patila“ zbog parcijalne analize. S druge strane, autor se svesrdno zalaže za holistički i dinamički pristup. Sistemska analiza utemeljena je na definiciji samog sistema, gdje se analizirano područje poima kao sistem, te se vrši kristalizacija njegovih karakteristika definiranih u teoriji sistema. Usljed epistemološke raspolućenosti, mnoge savremene teorije sistema zanemaruju ili negiraju svijet ideja i sferu prava. Stoga, Avde s pravom predlaže veći broj osnovnih

sistemskih obilježja i koristi ih u analizi sistema islamskog prava, i to spoznajnu prirodu sistema, cjelovitost, otvorenost, inherentnu hijerarhiju, višedimenzionalnost i intencionalnost. U tom procesu veoma je bitno izvršiti definicijsku kristalizaciju pojmova, i to Avde radi na veoma prikladan i pouzdan način. Primjera radi, on smatra kako termin *fiqh* označava spoznajni dio islamskog prava, dok šerijat označava božanski dio tog prava. Upravo nejasnoća i neshavanje semantičko-logičkih omeđenja ovakvih i sličnih temeljnih termina islamske misli dovodila su do sklerotičnosti unutar muslimanske intelektualne geografije, a to se pak praktično prelijevalo u stvarnost koja je obilovala brojnim sukobima, radikalizacijama i neukošću.

Veoma vrijednim također smatramo poglavlje o suvremenim teorijama u islamskom pravu i autorova promišljanja o postmodernim teorijama i njihovom odnosu/utjecaju na filozofiju islamskog prava. U knjizi je predstavljen sistemski pristup teorijama islamskog prava u kojem su izložene karakteristike sistema realizirane kroz konkretne teorijske prijedloge. Između ostalog, autor smatra kako idžtihad ne treba posmatrati kao utjelovljenje „Božijih zapovijedi“. Nadalje, Avde predlaže promjenu pravila sa promjenom pravilnikovog svjetonazora ili kognitivne kulture, kao mehanizmom otvorenosti unutar sistema islamskog prava, te filozofskom otvorenosti, kao mehanizmom samoobnove u tom sistemu. Potrebno je naglasti vrijedno iznošenje velikog broja konkretnih usulskih prijedloga radi ostvarenja karakteristike „svrhovitosti“ u sistemu islamskog prava, koja predstavlja temeljno obilježje sistemskog promišljanja.

Na kraju, treba kazati kako je ovo djelo također dio uspješne edicije o savremenoj islamskoj misli u režiji *Centra za napredne studije* u Sarajevu i izdavačke kuće *El-Kalem*, kojom se u bh. stvarnost i intelektualni vidokrug unosi izuzetno značajno štivo.

Mirza SARAJKIĆ

PROMJENA DRUŠTVENE ULOGE RELIGIJE

„Sekularizam u suočavanju s islamom“, Olivier Roy, prevela Elmina Mušinović, *CNS i El-Kalem*, Sarajevo, 2012.

„Islam je ogledalo u kojem Zapad projicira vlastitu krizu identiteta. Živimo u postkulturalističkom društvu i ovaj postkulturalizam je temelj savremenog religijskog preporoda“, centralna je tema i teza koju Olivier Roy¹ nastoji istražiti u ovom djelu. Pored uvoda u kojem se govori o identitetu Francuske kroz odnos laicizma i religije, knjiga obuhvata četiri autorova pogleda na temu sekularizma i islama: 1. Francuski laicizam i islam: šta je izuzetak?, 2. Islam i sekularizacija, 3. Kriza sekularne države i novi oblici religioznosti, 4. *De facto* sekularizacija.

Autor nas u uvodu svoje knjige upozorava na postojanje razlike u značenjima pojmova sekularizma i laicizma: „Sekularizacija je društveni fenomen koji ne zahtijeva političku implementaciju: on dolazi kad religija prestane biti centar ljudskog života, iako se ljudi još uvijek smatraju vjernicima... Laicizam je, nasuprot tome, eksplicitan: to je politički izbor koji mjesto religije definira na autoritaran, zakonodavni način.“ Dakle, fundamentalno pitanje koje Roy postavlja u ovoj knjizi jeste kako religija funkcionira u društvenom i političkom prostoru, posebno razmatrajući odnos francuskog laicizma i islama.

Laicizam je riječ grčkog porijekla (*laos-puk*), srednjovjekovni latinitet ju je preuzeo označavajući njome osobe koje, izvan vjerskih redova, obavljaju uzgredne poslove u crkvi ili samostanu. Sa nastupanjem prosvjetiteljstva na evropsko tlo, mijenja se i njeno značenje.

Čuveni zakon iz 1906. Julesa Ferryja je prvi put u Evropi proklamirao načelo „odvajanja Crkve od države“. Ustav iz 1946. definirao je Francusku kao „laičku republiku“. Autor pojmu laicizma pristupa proučavajući ga kroz tri aspekta: filozofski, pravni i politički. Filozofija laicizma je

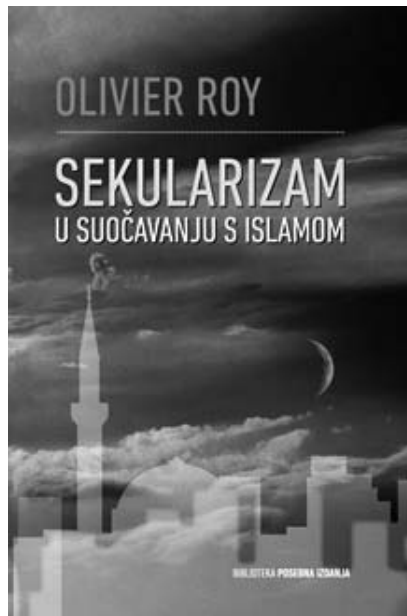
¹ Olivier Roy (r. 1949) je profesor na Institutu Evropskog univerziteta u Firenci, Italija. Autor je više od petnaest knjiga uključujući: „Neuspjeh političkog islama“, „Politika haosa na Bliskom istoku“, „Globalizirani islam“ i „Sveto neznanje“.

filozofija prosvjetiteljstva, ideja progressa, racionalistička etika, ako takva etika uopće ima smisla. Dalje, laicizam je kao princip reguliran kroz zakon o religiji u francuskom javnom prostoru. I, najzad, laicizam je politički izbor društva, odnosno, koncept koji nastoji izgraditi novi politički poredak kroz oslobađanje javnog prostora od religije. Laicizam je primarno politički. Dokaz da je laicizam opsjednut religijom autor vidi u donošenju zakona o religiji, umjesto da prizna muslimansku stvarnost u Francuskoj.

U poglavlju koje se bavi islamom i sekularizacijom, autor polazi od teze da je politički prostor Zapada rođen iz kršćanske religijske matrice. Sekularizam je, po autoru, na neki način religija koja je omogućila kršćanstvu da postoji jer je kršćanstvo vidjelo u suverenu božansku volju. Drugim riječima, uspostavljanje autonomije političkog poretka je rezultat borbe kršćana protiv Crkve, ne uprkos Crkvi, nego upravo zbog i radi nje. Na sličan način gleda se i pledira na odnos islama i sekularizma: islam i sekularizam su kompatibilni, jer je islam na paradoksalan način omogućio stvaranje autonomnog političkog prostora iako je sekularizam zahtijevao i posvećenje društva. Islam je jako fleksibilan, prilagodljiv različitim političkim sistemima, sekularizam će kroz reformuliranje i rekonstruiranje političke kulture islama postati kompatibilan sa islamom.

Autor navodi i poznate reformatore islama koji žele odvojiti islam od politike. Tu su i neizostavni (neo)fundamentalisti koji pomalo usložnjavaju problem islama, laicizma, sekularizma. Oni žele definirati čistu religiju, odvojenu od bilo kakvih kulturnih, socijalnih, antropoloških referenci. Ipak, autor tvrdi da današnji fundamentalisti ne predstavljaju sistematsku prijetnju za laicizam, jer kod njih ne postoji vizija nikakve države.

Religija je pod sve manjom kontrolom države, tvrdi Olivier, ona poštuje i prihvata nesekularizirane vrijednosti sve dok nisu prepreka religijskim. Opet jedan paradoks, za to je zaslužna, između ostalih, i sama sekularizacija. Kako? Jednostavno, ona je omogućila individualizaciju religioznosti i gubitak kulturnog identiteta, koji su spriječili nastanak prirodne zajednice vjernika i osudili svaku vrstu komunitarizacije na volonterizam, a time i manjinsko područje.

Habermas se ne bi složio s time. On se zalaže za stvarnu ravnopravnost, a ne deklarativnu: „To je lakše reći nego učiniti. Za ravnopravno uključivanje svih građana u civilno društvo nije dovoljna politička kultura koja vodi računa o tome da ne pobrka liberalnost s nezainteresiranošću. To uključivanje može uspjeti samo kad su ispunjeni i neki materijalni preduvjeti – kad, između ostalog, postoji integracija i u vrtićima, školama i visokoobrazovnim institucijama, integracija koja kompenzira moguće socijalne hendikepe i omogućuje jednake šanse za pristup tržištu rada“, zaključuje Habermas u eseju o dijalektici sekularizacije.

Ni Mark Lilla, poznati američki povjesničar ideja, se ne bi složio s njim. Štaviše, on spušta loptu na tlo i realno zaključuje: „Isto tako moramo pronaći način da prihvatimo činjenicu da su zapadnjačke države, zbog politike imigracije koju su prihvatile u posljednjih pola stoljeća, sada domaćini milijunima muslimana kojima je teško uklopiti se u društva koja ne priznaju političke zahtjeve zasnovane na njihovom božanskom otkrivenju. Kao i ortodokсни židovski zakon, tako je i islamsko šerijatsko pravo zamišljeno da upravlja čitavim životom, a ne samo nekom proizvoljno razgraničenom privatnom sferom; ti pravni sustavi ne raspolažu s puno sredstava pomoću kojih bi mogli politiku odvojiti od vrlo detaljnih i preciznih božjih zapovijedi. Sve to zajedno je vrlo nesretna situacija, ali krivi smo mi sami – i muslimani i mi drugi.“

Autoru ove recenzije se čini da je ipak

Leszek Kolakowski u pravu kada konstatuje da je odnos sekularizma i religije sazdan na proturječnosti i infantilnosti progresivnih zapadnih društava: „Želimo što manje države, jer se država suviše miješa u naš život, sve više regulira, sve nam se više nameće, sve više nas kontrolira, uvlači se sve više u oblike, a istovremeno želimo sve više državu, jer nam je potrebna apsolutna sigurnost, želimo da nam država riješava sva naša pitanja, želimo da bude odgovorna za sve naše brige i neuspjehe; skloni smo da na državu sručujemo sve što nam se loše događa, sve neuspjehe.“

Na kraju, upozorimo i na neke pravopisne greške u prevodu, što sigurno ne umanjuje vrijednost djela, ali utječe na njegov kvalitet: umjesto priloga *pošto* (*pošto* je samo na tržnici) treba veznik *budući da*, umjesto *komunitarijanizam* treba *komunitarizam*, umjesto *Bliski Istok* treba *Bliski istok*...

Abdurahman LJEVAKOVIĆ

KRITIKA BIOPOLITIČKOG UMA

„Aporije biopolitike“, Samedin Kadić, *Dobra knjiga*, Sarajevo, 2012.

Država je najhladnije čudovište, tako je govorio Foucault. Ona sprovodi svoju vlast/moć nad živim bićima kao živim bićima i zbog toga se njen pandemonijski oblik vlasti zove biopolitika. Biopolitika, odnosno aporetika biopolitike, tema je koju Samedin Kadić u svojoj knjizi istražuje i teorijski razobličuje. Svoju priču o biopolitici počinje interpretacijom peloponeskog rata. Taj događaj, po Volkmann-Schlucku, dokaz je poraza grčkog polisa. Tukidid bilježi hroniku peloponeskog rata koji je označio smrt grčkog demokratskog ethosa. Izvan njegovih granica, vlast je gola moć: „Gubitak ethosa povlači za sobom političke pogreške jer se političko mišljenje, koje je lišeno ethosa, pretvara u puku računicu moći.“ U povijesnom sutonu Zapada razotkriva se ponor između etike i politike, idealpolitike i realpolitike, prava i moći, javnosti i privatnosti, vlasti i golog života, *zoe i biosa*...

S druge strane, hladnokrvni i racionalni Rimljani objavljuju Zakonik XII ploča u kojem se propisuje kazna saceriteta (odakle valjda potječe pojam *homo sacer*). Kazna saceriteta je religijska sankcija predviđena